

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-57-84>

УДК 314.74:314.43

Гаман Галина Володимирівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії, обліку та оподаткування,
Київський національний університет будівництва і архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0224-4204>

Halyna Haman

Kyiv National University of Construction and Architecture

НАСЛІДКИ ТА ПРОТИДІЯ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО КАПІТАЛУ

COUNTERING AND CONSEQUENCES OF ILLEGAL DOMESTIC CAPITAL MIGRATION

Анотація. В статті розкрито проблему нелегальної міграції вітчизняного капіталу та визначено шлях протидії незаконному перетину кордону, торгівлі людьми та ресурсами. Перелічені законодавчо-нормативні акти, а також міжнародні організації, які спрямовані на врегулювання питань міграції. Виділені ключові проблеми нелегальної міграції, зокрема торгівля людьми, примусова праця, нелегальна політична міграція, що сприяють розвитку тіньового ринку економіки, недоотриманню коштів у вигляді податків до бюджету, відтоку ресурсів, зменшенню робочої сили, особливо молоді, як найбільш вразливу групу на ринку праці. Визначено комплекс заходів протидії нелегальній міграції, зокрема удосконалення міграційного законодавства, створення єдиних інформаційних систем обліку, забезпечення легального працевлаштування, інформування про можливі ризики, попередження про наслідки та відповідальність за сприяння нелегальній міграції, боротьба з корупцією у державних органах, розвиток міжнародної співпраці.

Ключові слова: міграція, нелегальна міграція, вітчизняний капітал, економіка, податки, етика.

Summary. The article reveals the problem of illegal migration of domestic capital during the war and identifies ways to counteract illegal border crossing, human trafficking, and the trafficking of resources. Legislative and regulatory acts, conventions, pacts, and protocols are listed, as well as international organizations aimed at regulating illegal migration issues. The relevance of the topic is provoked by the war, which contributed to a wave of illegal migration of men due to mobilization; however, the typical portrait of a Ukrainian migrant is still a woman with a higher education and children, who is ready to work even in a field outside her specialization and learn other languages. Significant problems associated with illegal migration include human trafficking, forced labor, sexual exploitation, illegal political migration, the emergence of epidemiological issues, racial discrimination, and others. All these factors contribute to the growth of the shadow economy, lead to tax revenue shortfalls in the state budget, reduce the legal labor market, and result in the illegal outflow of financial flows and natural resources. It is noted that youth are one of the most vulnerable groups in the labor market to illegal migration due to a combination of economic, social, and psychological factors. These include a lack of stable experience and qualifications, high unemployment rates, underestimation of existing risks, insufficient awareness of legal employment opportunities, and a lack of social and family obligations. A set of measures to counteract illegal migration has been highlighted, specifically: improving migration legislation, creating unified information systems for accounting and analysis, ensuring legal employment, providing information about possible risks when traveling abroad, warning about the consequences and responsibility for facilitating illegal migration, fighting corruption in state regulatory bodies, and developing international cooperation and agreements. The prospect of considering the issue of illegal migration will become particularly relevant for Ukraine after the war ends and during the reconstruction phase.

Keywords: migration, illegal migration, domestic capital, economy, taxes, ethics.

Постановка проблеми. Протягом всієї історії міграція сприяла зміні місця проживання людей, релокації бізнесу, перетину ресурсів за межі кордону, задля кращого життя, безпеки чи нових перспектив. Переважна більшість міграційних потоків є контрольованими, безпечними та пов'язаними з вигідними економічними можливостями. Проте

прояви нелегальних випадків нерідко привертають увагу до себе. Суспільне сприйняття міграції часто викривляється через дезінформацію та політичні цілі, що призводить до неточних уявлень про її справжні масштаби та багатогранні реалії.

Протидія нелегальній міграції стає особливо актуальною в умовах війни через загострення

конфлікту, зниження рівня безпеки, корупційні мільярдне справи, неправомірний перетин кордону, викрадення людей, дітей, торгівля людьми, втраті стабільності в країні. Люди, що перебувають у зоні бойових дій або тимчасово окупованих територій, можуть намагатися втекти за кордон у пошуках безпеки, релокують підприємства, вивозять цінні ресурси та вітчизняний капітал. Нелегальна міграція є негативним явищем, яке може також викликати проблеми для країн, куди люди намагаються потрапити, включаючи питання безпеки та соціальну напруженість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграційні потоки були об'єктом наукових досліджень вчених упродовж багатьох років і навіть століть. Проте зміни, які відбулися у світовому просторі, воєнні потрясіння призвели до суттєвих змін у багатьох сферах економічного життя, зокрема й не минули питання міграції. Сучасні дослідження ускладнюються появою багатьох факторів впливу. Серед відомих дослідників питань міграції та її проявів нелегальної складової є чимало міжнародних організації та науковців. Зокрема Білокопитов В. розкрив сутність нелегальної міграції та її вплив на державну безпеку [1], тоді як Кресіна І., Стойко О. дослідили проблеми протидії та правового регулювання нелегальної міграції [6]. Враховуючи важливість їх досліджень, вважаю за необхідне продовження сучасного аналізу ринку нелегальної міграції та розробки заходів їх протидії.

Метою статті є виділення ключових проблем нелегальної міграції та розроблено комплекс заходів щодо її протидії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Явище нелегальної міграції залишається актуальним у всьому світі. Нелегальна міграція вітчизняного капіталу – це процес переміщення через кордони країн без необхідних дозволів або узгоджень з міграційною службою людей, ресурсів, капіталу. Вона як правило має негативні соціальні, економічні та політичні наслідки для країни з якої виїжджає капітал країни, так і для приймаючої країни. Це може спричинити напругу в міжнародних відносинах та порушити закони країни, де відбувається нелегальна міграція.

Приблизно третина всіх міжнародних міграційних потоків в світі зараз відбувається без належного контролю. Це пояснюється зростаючими суперечностями між залученням все більшої кількості людей до міграційних процесів, природним збільшенням мобільності населення, глобалізацією та жорсткістю імміграційних правил у країнах, які є найбільш привабливими для мігрантів та початком військових дій на територіях нашої країни, країн Близького Сходу та ін. З 24 лютого 2022 р. міграція українських громадян за кордон набуває новий статус – вимушена та безпекова. Проте не забуваймо, що окрім цього, продовжу-

ється та збільшується кількість нелегальної міграції, зокрема незаконного перетину кордону чоловіків призовного віку, вивезення ресурсів, бізнесу, матеріальних активів, предметів інтелектуальної власності та ін.

Найбільшим у світі за обсягами міграції вважався коридор Мексика – США, обсяги якого перевищують 10 млн осіб кожного року, проте міграційна політика Трампа впевнена суттєво змінить цю цифру в бік зменшення. Значним за обсягами міграції є коридор Туреччина – Німеччина і Алжир – Франція. Варто згадати про Європейську міграційну кризу 2015–2018 рр., яка стала проблемою та показала, що країни ЄС у контексті міграційної політики неспроможні були вирішити її [1].

Протидія торгівлі людьми є важливим аспектом боротьби з нелегальною міграцією, оскільки люди часто використовують нелегальний статус мігрантів для їх експлуатації. Основні стратегії у цій сфері включають у себе запобігання торгівлі людьми, боротьбу з нею, а також надання допомоги та захисту жертвам. Злочинці можуть використовувати людей для примусової праці, рабства, жебракування та інших форм експлуатації, використовуючи насильство або вводячи у оману.

З часів незалежності кількість осіб, що нелегально перетинають кордон України або перебувають на її території з порушенням правил адміністративного обліку, постійно зростає. Війна спровокувала хвилю нелегальної міграції чоловіків, за даними Telegraf близько 650 тисяч втекли з України. За неофіційними оцінками, понад 400 солдатів-дезертирів щодня тікають з поля бою. І це питання стає серйозним викликом сьогодення, яке лише сприяє нелегальній міграції [2].

Сьогодні уряди багатьох країн та міжнародне співтовариство приділяє чимало уваги розв'язанню проблем торгівлі людьми. Першу згадку про торгівлю людьми на міжнародному рівні було внесено на міжнародному конгресі з питань боротьби з торгівлею жінками у Лондоні у 1899 році. Це свідчить про занепокоєння міжнародного співтовариства стосовно цієї проблеми, що відзеркалено у ряді конвенцій, пактів та протоколів, спрямованих на її врегулювання. Серед них: Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами (1949 рік); Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 рік); Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (1979 рік); Декларація європейських рекомендацій з ефективних заходів щодо запобігання боротьби з торгівлею жінками з метою їхньої сексуальної експлуатації (1997 рік) та інші.

Боротьба проти нелегальної міграції на сучасному етапі відбувається на всіх рівнях, починаючи від державного і до глобального рівня через міжнародні організації. Важливими глобальними

організаціями, що активно борються з цим явищем, є: ООН, Міжнародна організація з міграції (МОМ), Міжнародна організація праці (МОП), Міжнародний кримінальний суд, Рада Європи, ОБСЄ, ЄС, Червоний Хрест та ін. Розглядаючи Україну в сучасних реаліях війни, ми зі студентами обговорювали наявну невідповідність і недовіру більшості перерахованих міжнародних організацій. Впевнена, що прийшов час переглянути їх, щоб відповідати на виклики сьогодення, зокрема і з питань протидії нелегальній міграції.

Цікаво, що поняття «нелегальна міграція» юридично залишається не визначеним, хоча держава постійно наголошує на важливості та необхідності боротьби з таким явищем.

Нелегальні мігранти становлять незначну частину у більшості розвинених країн. Проте на їх фоні США виділялись, оскільки приблизно 22% їхнього іммігрантського населення не мають законного статусу, але політика Трампа змінила цю ситуацію. У Великій Британії цей показник становить 7%, у Німеччині – 4%, у Франції – 3% і у Нідерландах – 2%. Дослідження широкомасштабної нелегальної міграції в Європі, Pew Research оцінив, що у 2017 році у ЄС перебувало від 4 до 5 мільйонів мігрантів без законного статусу, що склало 5% від усіх іммігрантів і менше 1% від загального населення [3].

Масова міграція українських біженців призвела до позитивного впливу на економіку країн ЄС. Портрет сучасного мігранта – це працездатна жінка з дітьми, яка має вищу освіту, прагне працювати, навіть не за професією, та готова вивчати мову країни в яку мігрувала. Витрати українців за кордоном у 2022 році зросли майже утричі порівняно з попереднім роком, що сприяло зростанню виробництва товарів та послуг у країнах, що їх прийняли. Прогнозується, що збільшення українських біженців допоможе підвищити обсяг виробництва товарів та послуг у країнах ЄС на 1–2% до 2026 року [3]. Загалом людський потенціал українців є високопрофесійним і, створюючи додаткову вартість, трансформується в людський капітал. Це стало основою того, що європейські країни обрали стратегію інтеграції українських біженців в міграційному контексті. Один з ключових аспектів цієї інтеграції – це підтримка українських біженців у пошуку роботи та отриманні додаткових навиків, зокрема за допомогою різноманітних програм професійної адаптації та вивчення мови.

Серед проблем нелегальної міграції значне місце належить торгівлі людьми. Доцільно враховувати моніторинг органів, зокрема МОМ, які мають статистику щодо кількості жертв торгівлі людьми. У період із 1 січня до 30 червня 2024 року МОМ виявила та надала допомогу 186 постраждалим від торгівлі людьми, з яких 21% – внутрішньо

переміщені особи. Упродовж січня 2000 – червня 2024 років загалом 20 219 постраждалих від торгівлі людьми отримали комплексну допомогу відповідно до своїх індивідуальних потреб [4].

Жертви, які постраждали від примусової праці, наразі становлять найбільшу частку серед усіх жертв у світі, випереджаючи тих, кого експлуатують із сексуальною метою. При цьому судові вироки частіше виносяться саме за сексуальну експлуатацію. За оцінками МОМ, майже кожен другий українець (59%) ризикує стати жертвою експлуатації, погоджуючись на ризиковані пропозиції роботи. Тому важливим є запобігати потраплянню українців у такі ситуації, проводячи відповідні роз'яснювальні програми з боротьби злочинам торгівлі людьми. В гендерному плані, маніпуляціям більше піддаються жінки, ніж чоловіки.

Нелегальна політична міграція – це процес міждержавного переміщення громадян, які, займаючись політичною діяльністю, змушені мігрувати внаслідок можливих або вже розпочатих переслідувань за свої політичні погляди. Основними країнами – постачальниками незаконних мігрантів залишаються Китай, Бангладеш, Індія, Пакистан, В'єтнам, Шрі-Ланка, громадяни яких рятуються від безробіття або збройних конфліктів (Ірак, Афганістан, Сомалі тощо) [5].

Нелегальний статус іммігрантів загострює проблеми використання іноземної робочої сили. Вони працюють переважно в тіньовому секторі, що позбавляє державу податків і сприяє корупції серед чиновників. Місцеве населення часто сприймає мігрантів як конкурентів, вважаючи, що їхня готовність працювати за мінімальну зарплату знижує загальний рівень оплати праці та забирає робочі місця. Однак дослідження показують, що мігранти займають інший сегмент ринку, виконуючи неprestижну, важку або небезпечну роботу, не заміщуючи місцеву робочу силу.

Швидкими темпами зростає нелегальний бізнес через незаконний перетин кордонів міграційних потоків вітчизняного капіталу, адже люди готові платити значні кошти для незаконного перетину кордону. Нелегальна міграція функціонує як високорентабельний злочинний бізнес. За різними підрахунками, довоєнний транзитний потік нелегальних мігрантів через територію України становив не менше 50 тисяч осіб на рік. Вартість послуг за перетин кордону для однієї особи був близько 10 тисяч доларів США, залежно від логістики маршруту. При цьому прибутки, отримані на українському сегменті, є лише частиною загальної схеми. За оцінками правоохоронних органів країн ЄС, сукупний річний дохід організованої злочинності від переправлення мігрантів до Євросоюзу обчислюється мільярдами доларів.

Нелегальна міграція може спричинити міжетнічній напруженості в суспільстві. Так як соці-

ально-трудоі права нелегальних іммігрантів не забезпечені, члени їх сімей не мають гарантій отримання медичної допомоги і освіти, для захисту своїх інтересів вони змушені вдаватися до радикальних дій. Це, у свою чергу, провокує формування злочинних угруповань за національною ознакою. Неконтрольована міграція може сприяти епідеміологічній загрози, адже нелегали прибувають з регіонів, де може панувати антисанітарія, специфічні хвороби.

Молодь є однією з найбільш вразливих груп на ринку праці до нелегальної міграції через комбінацію економічних, соціальних та психологічних факторів (табл. 1).

Ці фактори роблять молодь легкою мішенню для експлуатації та залучення до тіньового ринку праці в інших країнах. Важливо відмітити, що молодь є досить наївними зважаючи на свій життєвий досвід, тому є гнучкими та піддаються чужому впливу щодо питань неправдивої високооплачуваної роботи. Етичні норми не працюють, коли задіяний тіньовий ринок праці.

Враховуючи вищезазначене, для України актуальною є проблема врегулювання міграції. Проводити моніторинг за нелегальною міграцією стає складніше в умовах війни, проте в ЄС даний моніторинг є непростим через відкритість кордонів між країнами. Зокрема, австрієць може переїхати до Німеччини, проживати там без реєстрації і не потрапити до офіційних записів про міграцію. Зростання дистанційної роботи спрощує можливість для людей працювати в різних країнах, не реєструючись як працівники або платники податків.

Протидія нелегальній міграції передбачає комплекс заходів, що включають складові перелічені на рис. 1.

В зв'язку з війнами, воєнними конфліктами, які відбуваються зараз в багатьох країнах світу, світове товариство має переглянути питання переміщення та знаходження притулку біженців, шлях та відповідальність за ці дії інших країн, особливості руху вітчизняного капіталу. Україна також має внести низку змін до свого законодавства з метою вдосконалення системи визначення статусу біженця та надання притулку на своїй території. Проблеми із системою притулку в Україні призвели до ситуації, коли Україна не в змозі виконувати свої міжнародні зобов'язання та постійно зазнає критики з боку правозахисних організацій.

Крім того, законодавство України потребує прийняття стратегії про міграційну політику та управління міграційними потоками, де визначаються основи міграційної політики з питань нелегальної міграції та можливі наслідки такої міграції, їх подальше врегулювання, механізм взаємодії етичних норм взаємодії та широку поінформованість про стан нелегальної міграції. Держава має забезпечити безпеку навколо кордонів країни, особливо зі сторони півночі та сходу, де знаходяться країни-агресори.

Україна з урахуванням витрачання значних коштів на озброєння та оборонної галузі, потребує підтримки країн-партнерів задля технічного забезпечення кордону, на навчання професійного персоналу та на зміцнення інституційного потенціалу українських служб.

Таблиця 1 – Фактори впливу на міграційні настрої молоді та їх характеристика

Фактори впливу	Характеристика
1. Відсутність стабільного досвіду та кваліфікації	Багато молодих людей закінчивши ВНЗ, не мають достатнього професійного досвіду чи високої кваліфікації, що знижує їхню конкурентоспроможність на офіційному внутрішньому ринку праці
2. Високий рівень безробіття	У багатьох країнах рівень безробіття серед молоді значно вищий, ніж серед дорослого населення. Відсутність перспектив вдома змушує їх шукати роботу за кордоном будь-яким шляхом
3. Економічна мотивація та фінансовий тиск	Молоді люди часто прагнуть якнайшвидше досягти фінансової незалежності, жити окремо, або просто заробити більше грошей, ніж вони можуть вдома. Нелегальна робота за кордоном може здаватися швидким рішенням
4. Сприйняття ризиків з легкістю	Молодь може недооцінювати ризики, пов'язані з нелегальною міграцією та працевлаштуванням (експлуатація, відсутність соціального захисту, депортація), або бути більш схильними до ризикованої поведінки в пошуках кращого життя
5. Соціальні мережі та посередники	Часто молодь потрапляє під вплив неформальних мереж або недобросовісних посередників, які обіцяють легке та швидке працевлаштування за кордоном, але насправді залучають їх до нелегальних схем
6. Недостатня поінформованість про легальні шляхи	Молоді люди можуть не знати про офіційні програми трудової міграції, вимоги до віз чи процедури легального працевлаштування, що робить нелегальний маршрут більш «доступним» для них
7. Відсутність соціальних та сімейних зобов'язань	Молодь, як правило, не має власних сімей чи сталих соціальних відносин, що полегшує для них рішення залишити країну походження

Джерело: розроблено автором

Удосконалення міграційного законодавства	Посилення прикордонного контролю	Боротьба з корупцією у державних органах	Розвиток міжнародної співпраці та угод	
Посилення контролю за діяльністю посередників у працевлаштуванні		Супровід навчальних обмінів для студентів за кордоном		
Створення єдиних інформаційних систем обліку та аналізу	Забезпечення легального працевлаштування		Вивчення зв'язку міграції з організованою злочинністю	
Інформування про можливі ризики при виїзді за кордон	Попередження про наслідки торгівлі людьми	Відстеження за меседжами соціальних мереж	Відповідальність за сприяння нелегальній міграції	Соціальна реклама

Рисунок 1 – Комплекс заходів протидії нелегальній міграції

Джерело: розроблено автором

Висновки. Перспектива розгляду питання нелегальної міграції, як ніколи, актуальною стане для України після завершення війни та на етапі відбудови. Серед важливих заходів є формування законодавчих механізмів протидії експлуатації

мігрантів, забезпечення постійного моніторингу процесу міграції, протидії тіньовій зайнятості мігрантів, дотримання професійної етики, сплата податків у бюджет країни, взаємодія з міжнародними організаціями та країнами.

Список використаних джерел:

1. Білокопитов В. Нелегальна міграція та її вплив на державну безпеку. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2024. Випуск 52. С. 18–23. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/52_2024/4.pdf
2. Костів В. Близько 650 тис. чоловіків призовного віку втекли з України. *The Telegraph. Апостроф.* 14 серпня 2025. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2025-08-14/blyzko-650-tys-cholovikiv-pryzovnogo-viku-vtekly-z-ukrayiny--the-telegraph/348897>
3. Simon van Teutem, Tuna Acisu (November 11, 2024) How do countries measure immigration, and how accurate is this data? *Our World in Data.* URL: <https://ourworldindata.org/countries-measure-immigration-accurate-data#article-citation>
4. Hama H. Counteracting Illegal Migration. Реалії та перспективи соціально-економічного розвитку під час війни: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Черкаси, 15 вересня 2025 р.). 2025. С. 9–11. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2025/09/re-15.09.2025-9-11.pdf>
5. Торгівля людьми: дані представництва MOM в Україні (січень–червень 2024 р.). URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-10/13.trafficking_in_persons_january-june_2024_ukr-1.pdf (дата звернення: 01.12.2025).
6. Кресіна І., Стойко О. Нелегальна міграція: проблеми протидії та правового регулювання. *Політичний менеджмент.* № 3. 2009. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/krasina_nelehalna.pdf

References:

1. Bilokopytov V. (2024) Nelehalna mihratsiia ta yii vplyv na derzhavnu bezpeku. [Illegal Migration and Its Impact on State Security]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politolog. studii.* No 52. pp. 18–23. Available at: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/52_2024/4.pdf (in Ukrainian)
2. Kostiv V. (August 14, 2025) Blyzko 650 tys. cholovikiv pryzovnoho viku vtekly z Ukrainy – The Telegraph. [Around 650,000 draft-age men have fled Ukraine – The Telegraph.] *Apostrof.* Available at: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2025-08-14/blyzko-650-tys-cholovikiv-pryzovnogo-viku-vtekly-z-ukrayiny--the-telegraph/348897> (in Ukrainian)
3. Simon van Teutem, Tuna Acisu (November 11, 2024) How do countries measure immigration, and how accurate is this data? *Our World in Data.* Available at: <https://ourworldindata.org/countries-measure-immigration-accurate-data#article-citation>
4. Hama H. (2025) Counteracting Illegal Migration. II International scientific and practical conference "Realities and prospects of socio-economic development during the war". pp. 9–11. Available at: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2025/09/re-15.09.2025-9-11.pdf>
5. Torhivlia liudmy: dani predstavnytstva MOM v Ukraini (January-June 2024). [Trafficking in Persons: Data from IOM Ukraine Mission]. Available at: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-10/13.trafficking_in_persons_january-june_2024_ukr-1.pdf (in Ukrainian)
6. Kresina I., Stoiko O. (2009) Nelehalna mihratsiia: problemy protydii ta pravovoho rehuliuвання. [Illegal Migration: Problems of Counteraction and Legal Regulation] No 3. Available at: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/krasina_nelehalna.pdf (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 08.01.2025